

DECONDITIONERING ALS LEVENSOPGAVE

10 maart 1972

Goedenavond, vrienden.

Zoals u weet zijn wij niet alwetend of onfeilbaar, zodat zelf nadenken wel noodzakelijk is. Ons onderwerp voor deze avond draagt de titel:

DECONDITIONERING ALS LEVENSOPGAVE

Dit onderwerp is indertijd door uzelf opgegeven. Maar voor wij daarover spreken dient u wel te beseffen dat de gehele menselijke samenleving gebaseerd is op conditionering. Wanneer u als klein kind wordt gedresseerd tot zindelijkheid, zo is dit een vorm van conditionering. Wanneer men u leert dat het rechterhandje het mooie handje is, geldt hetzelfde. Wanneer u wordt geleerd dat God in de hemel is en de engeltjes over u waken, is dit conditionering. Wanneer u leert dat democratie het beste systeem op de wereld is, zo geldt hetzelfde. Want conditionering betekent in feite dat de mens gericht en bepaald wordt in vele van zijn reacties, terwijl op de duur een kunstmatige blindheid wordt veroorzaakt voor de vele facetten van het leven die met de indoctrinatie in strijd zijn.

Laat mij u een voorbeeld geven. Het zogenaamd wetenschappelijk denken is een vorm van conditionering. Op zichzelf is dit denken nuttig en heeft de mens het in vele gevallen ook nodig. Maar op het ogenblik dat de mens hierdoor beheerst wordt - wat na enige tijd van training hierin vaak voorkomt - zal de mens niet meer in staat zijn zich andere dan wetenschappelijk logische zaken voor te stellen en kan hij geen andere dan in het door hem geleerde denken passende verklaringen voor feiten meer aanvaarden. Deze conditionering zal zover kunnen gaan dat de wetenschappelijke denker zelf voor andere kenbare feiten die met zijn denkwijze en beredeneringswijze in strijd zijn, eenvoudig als ervaring af zal wijzen en het bestaan daarvan zal ontkennen.

Ook zogenaamde idealen zijn in 9 van de 10 gevallen een gevolg van conditionering, vaak vanaf de eerste levensjaren. Het volk, het vaderland, de vlag, de ware leer, het juiste stelsel, zijn maar al te vaak ingehamerde begrippen die in rede en ervaring door niets worden gesteund. De mensen begrijpen maar zelden dat dergelijke zaken geen werkelijk deel uitmaken van het eigen leven, maar dat men tot dergelijke waarderingen en gevoelens eenvoudig door de gemeenschap geconditioneerd wordt. Vaak is de aanname van bepaalde stellingen, redelijk of niet, door de gemeenschap wel de oorzaak van een verdere conditionering. Wanneer men iemand, die eens heeft gestolen, altijd weer voorhoudt dat wie eens gestolen heeft altijd een dief is, bereikt daarmee slechts dat ook de betrokkene op de duur zichzelf als een dief gaat zien en zich afvraagt waarom hij dan niet zou stelen.

Onwaarheden en misleidingen maken deel uit van het geheel van het maatschappelijke menselijke bestaan en hebben ook grote invloed op het geestelijke leven en de geestelijke ontwikkeling van een mens. Ik meen dat men daarom een althans gedeeltelijke déconditionering kan beschouwen als een belangrijke opgave in het menselijke leven. Je moet trachten steeds weer, vanuit jezelf, de dingen te benaderen en steeds iets minder gedirigeerd te worden door de zaken, die men eens geleerd heeft en van datgene, waarvan men zelf geen ervaring heeft, maar waarvan anderen zonder meer verklaren, dat dit juist, ja, een éne waarheid is.

Dit brengt natuurlijk moeilijkheden met zich, daar men toch altijd bepaalde zaken op gezag zal moeten aanvaarden. U zou op grond van het voorgaande kunnen redeneren: wanneer men mij over Vietnam vertelt hoeft dit niet waar te zijn, dit land hoeft zelfs niet eens te bestaan want ikzelf ben daar nooit geweest. Volgens mij ga je dan wel iets te ver. Maar wel kun je jezelf voorhouden: alles, wat zij mij daarover vertellen, hoeft niet geheel juist te zijn en dit onverschillig, wié mij daarover vertelt. Is het punt van belang voor je, dan ga je in ieder geval zoveel mogelijk verschillende verklaringen na en zoekt voor jezelf een voorlopig beeld te vinden, dat waar zou kunnen zijn. Op deze wijze kom je tenminste tot de noodzakelijke persoonlijk kritische benadering van het geheel.

U leeft in een maatschappij waarin allerhande zaken als onomstotelijk juist gelden. Zoals voor sommigen de zondagsrust. Maar zo heel erg redelijk is dit rusten op de zondag toch niet. Zeker in het judaïsme kennen wij de sabbath die van de vrijdagavond tot de zaterdagavond loopt. En er zijn zelfs landen waarin nog andere dagen als heilig en dus vrij van arbeid gelden. Maar betekent deze algemene aanvaarding van de rustdag nu ook dat deze altijd en onvermijdelijk noodzakelijk is? Men vertelt u wel dat deze rustdag de wil Gods is. Maar is dat nu wel waar? Men zegt u, dat men bepaalde wetten dient te volgen en de gehele gemeenschap zal u van jongs af aan voorhouden, dat de wet onaantastbaar is. Maar is dit wel waar?

Déconditionering begint altijd met een waarom, met de twijfel, of de dingen wel precies zo zijn, als anderen u voorhouden. Vele van de grote ontdekkingen, die op uw wereld zijn gedaan, zijn te danken aan mensen die zich, althans op een bepaald punt, niet lieten conditioneren, mensen die steeds weer zeiden ja, maar.... Neem Einstein eens als voorbeeld. Indien deze man zich geheel had laten conditioneren, zou hij met anderen beweerd hebben dat het systeem van Newton onaantastbaar was en dat alles in het hierdoor bepaalde wereldbeeld diende te vallen. Let wel: ik stel niet dat Einstein deze wetten geheel verwierp. Maar hij wist zich van de onaantastbaarheid van deze zogenaamde natuurwetten zover los te maken dat hij tot nieuwe, in wezen aanvullende ontdekkingen kon komen. Volgens mij zou elke mens steeds weer, vanuit de voor hem bestaande regels en wetten, moeten trachten tot een verdergaand inzicht en een verdere ontwikkeling te komen.

Je kunt de maatschappij en alles wat daarvan deel uitmaakt, niet zonder meer terzijde stellen. Je kunt alles wat je geleerd hebt, echter wel relativiseren, maar je kunt het niet geheel wegschuiven, zelfs wanneer het gaat om de stelling dat alle Nederlanders grote zeehelden zijn, omdat hun voorvaderen in de 16e eeuw dit ook zouden zijn geweest. Er zijn bovendien conditioneringen die je wel als zinloos kunt beschouwen, maar die je emotioneel toch blijven beïnvloeden. Wanneer Neerlands vlag boven het patatkraampje wappert, zegt hij je niet veel, maar wanneer je diezelfde vlag ergens in de vreemde ziet wapperen, dan doet het je toch wat, al geloof je ook niet in de verdeling van de mensheid in naties. Je kunt dan wel verklaren dat dergelijke dingen onredelijk zijn en gevolg van een jarenlange conditionering, maar aan de andere kant heeft het weinig zin deze indoctrinatie af te breken. Het zijn sentimenten en zolang deze niet-logische zaken je handelen tegenover anderen niet tegen alle rede in beheersen, heb je dergelijke emotionele zaken toch wel nodig: zij geven een zekere fleur, een inhoud aan je bestaan en betekenen een rijkdom die men zonder dit niet zou kennen.

Wij dienen dus in de eerste plaats die delen van onze conditionering aan te tasten die ons waarlijk benauwen. Toch is zelfs dit zeer moeilijk. De gemeenschap conditioneert u tot een verzetloze aanvaarding van het bestaande systeem. Dat kan dus inhouden dat u een bepaald aantal uren per dag dient te werken tegen een volgens CAO vastgelegd loon, omdat u alleen dan een nuttig lid van de gemeenschap kunt zijn; het impliceert dat buisje-kijken fatsoenlijker is dan een je bezighouden met het onrecht in de wereld en dergelijke. De doorsnee mens denkt er niet over na dat je dit wel eens op een andere wijze zou kunnen benaderen en bijvoorbeeld zo nu en dan, wanneer je daarin zin hebt, 24 uren achtereen zou kunnen werken om dan bijvoorbeeld drie dagen geheel niets uit te voeren. Maar waarom zou dit voor de gemeenschap minder aanvaardbaar of minder nuttig zijn? Kortom: waarom zou de arbeidsorde en organisatie, zoals deze nu bestaat, en algemeen aanvaard wordt, voor eenieder zonder meer heilig moeten zijn?

Het is niet redelijk te stellen dat je alleen door te beantwoorden aan een door anderen bepaald arbeidsritme een goed en gelukkig mens kunt zijn. Wanneer u door een andere verdeling van arbeid of met een inkomen dat van het gestelde afwijkt gelukkiger kunt zijn, dan zou u volgens deze normen moeten leven en zou u zich deze mogelijkheid tot een persoonlijke ontwikkeling niet moeten laten ontnemen door het argument, dat de maatschappij dit niet aanvaardt, zodat het 'dus' niet goed is.

Vele jongeren in deze tijd verzetten zich tegen een te sterke conditionering, wat ongetwijfeld te danken is aan hun vrijere opvoeding. Conflicten tussen de generaties hebben altijd bestaan, maar zelden hebben zij gevoerd tot een zover gaande maatschappij-afwijzing als in deze tijd. In vele gevallen wordt de ernst van deze maatschappij-afwijzing overigens zelfs door de betrokkenen niet geheel erkend. Wanneer vele jonge mannen lange haren dragen, zo vraagt men zich af, hoe zij dit nu gemakkelijk en mooi kunnen vinden. Slechts zelden beseft men dat dit in feite een afwijzing is van de mode die heerst in wat men het establishment kan noemen. De jongeren reageren vaak: dit heet netjes en behoorlijk te zijn, dus daarom doen wij dit niet. Dit blijkt ook vaak in de kleding. Zelfs de manier van optreden wordt bij velen beïnvloed door de behoefte anders te zijn dan de bestaande maatschappij. Toch is dit geen werkelijke deconditionering, omdat de jongeren ook aan groepsvorming doen en hun eigen regels stellen die eveneens geen kritiek verdragen. Want wanneer je in blue-jeans loopt, gerafeld en vuil, omdat dit de geijkte wijze van protestuitdrukking is, zo vormt de klakkeloze aanvaarding van dergelijke symbolen op zich weer een vorm van conditionering en ontstaat een soort alternatief establishment.

Wat men echter gevoeglijk over het hoofd pleegt te zien. Men zou zowel als oudere als onder de jongeren moeten beseffen, dat een mens slechts kan tellen voor wat hij is, en dat zijn waarde niet bepaald kan worden door haardracht of hetgeen men aantrekt. Wanneer je het algemeen heersende eenvormigheidssyndroom - om een modewoord te gebruiken - kunt doorbreken, kom je pas tot een meer persoonlijk bestaan en denken. Dan sta je opeens geheel als persoonlijkheid tegenover de zaken, en laat je je niet meer beheersen door uiterlijkheden, maar zoek je naar de essentie van de dingen.

Conditionering brengt u er toe dingen te doen, te aanvaarden, te denken, zonder daarbij werkelijk na te denken. Onder omstandigheden, kan iets dergelijks wel goed zijn. Wanneer u bijvoorbeeld auto rijdt, zult u vele bewegingen en reacties als het ware automatisch dienen te verrichten. Een pianist moet niet steeds weer de toetsen tellen om te weten wat de c en wat de g is, want eerst wanneer hij automatisch de juiste noot aanslaat kan hij werkelijk spelen. Vaardigheden worden in feite ook verkregen door een vorm van conditionering. Maar dat is iets anders dan een conditionering die uw denken en gevoelen betreft. Indien een musicus zo geconditioneerd is dat hij alleen maar een bepaalde soort muziek aanvaardbaar vindt en voor alle andere vormen van muzikale uitdrukking eenvoudig doof is, deze niet kan en wil begrijpen, zal hij geen goed musicus zijn. Zo iemand kan op zijn eigen gebied misschien zeer goede prestaties leveren, maar is in wezen toch niet veel meer dan een soort menselijke muziekautomaat die zichzelf zeer au sérieux neemt.

Geldt dit dan niet voor bijvoorbeeld een politicus? Iemand die bijvoorbeeld alles alleen marxistisch kan bezien? Tussen haakjes: het echte marxisme bestaat op het ogenblik even weinig als het echte christendom. Er is nu sprake van een zogenaamd pragmatisch marxisme, wat erop neer pleegt te komen dat Marx de vlag is die de schuit van de behoeften moet sieren. Indien men van het marxisme uit wil gaan, vind ik dit best. Wij kunnen elk systeem als punt van uitgang gebruiken. Zolang wij ons door het systeem ten minste niet laten beheersen, wij mogen dus niet stellen dat iets niet marxistisch is en dus niet deugt. Wij moeten stellen: dit is niet marxistisch maar blijkt mogelijk toch aanvaardbaar; waarna het dus ook in het marxisme zou moeten kunnen functioneren.

Het is bijvoorbeeld opvallend, dat er in de communistische wereld zoveel afwijzing is tegen of wel het Russische dan wel het Chinese marxisme. De buitenstaander denkt dan al snel dat het een zaak is van ras of interpretaties.

Maar ga je de kern na, dan liggen de zaken anders. Het Russische, zogenaamde marxistisch-leninistische denken, gaat uit van een uiterste centralisatie. Alles wat een dergelijke centralisatie zou afwijzen, is dus volgens de mensen daar veelal onaanvaardbaar. Alleen middels een steeds weer zo centraal mogelijk regeren, produceren, leren en dergelijke meent men, dat deze vorm van socialisme te beleven is.

De Chinezen hebben een andere voorgeschiedenis en hebben daarin geleerd dat het belangrijk is steeds zoveel mogelijk alles te decentraliseren. Indien je in China op het ogenblik $\frac{3}{4}$ van het land zou uitschakelen, zou dit land nog gewoon verder functioneren omdat het overblijvende deel nog steeds alle industrieën, regeringsorganen, scholen enzovoort zou hebben om verder te gaan. Hier zoekt men de oplossing juist in vele kleine en zelfstandige eenheden. Wie echter stelt dat deze wijze van leven en werken de enig juiste is, maakt ook weer een fout. De maoïstische denkers gaan, evenals vele anderen, te zeer uit van het standpunt dat zij de enige waarheid, het éniig juiste systeem bezitten, zonder zich te realiseren dat hun stellingen weliswaar onder hun omstandigheden geheel geldend zijn, maar elders niet zouden kunnen functioneren.

Toch worden ook zij tot dergelijke gevoelens van meerwaardigheid geconditioneerd. Zoals elders mensen stellen: ik ben blank, dus ik ben meer dan anderen, ik ben katholiek of protestant, dus ben ik meer dan anderen, ik ben lid van de ODV, dus ben ik meer. Zeker, dergelijke dingen praat men elkaar of zichzelf aan. Maar het geheel van de menselijke gemeenschap van heden praat de mens de behoefte aan om vooral meer en beter te zijn dan alle anderen. Zodra de mens een meer complexe samenleving vindt, zijn er leiders die, voor hun eigen zekerheid en macht, eenieder aan proberen te praten dat zij, en dus eenieder die bij hen behoort, beter zijn dan alle anderen. De mensen nemen het graag aan. Maar moet je dit nu maar zonder meer aanvaarden? Moet je op grond van een meerwaardigheid die op zijn minst twijfelachtig is, nu maar je hele leven verder hollen en jagen en jezelf ongelukkig maken in een streven anderen vooral duidelijk te laten zien, hoeveel je wel betekent?

Ik geloof niet dat zoiets verstandig is. Imitatie drang is begrijpelijk bij kinderen. Maar wanneer dit zover wordt doorgevoerd dat in een bepaald land een jongen van 10 jaar zich ongelukkig gevoelt wanneer hij geen vriendinnetje heeft en de meisjes zich reeds eerder zorgen beginnen te maken over een mogelijk gebrek van aandacht voor hen bij het andere geslacht, dan lijkt mij dit eerder schadelijk voor de stoffelijke en mentale ontwikkeling. Ik sprak hier over iets wat veel voorkomt in de Amerikaanse samenleving. Amerikanen zijn prima mensen. Maar zij hebben de behoefte altijd belangrijker en beter te zijn dan ieder ander. Wanneer je spreekt met de gemiddelde Amerikaanse huisvrouw dan blijkt al snel dat zij ervan overtuigd is als kookster - ook voor de Franse keuken - als binnenhuisarchitecte, minnares enzovoorts, alle andere vrouwen op de wereld te overtreffen. Spreek je met de doorsnee Amerikaanse man, dan blijkt hij zichzelf te beschouwen als de superbe minnaar, de perfecte politicus, de grote zakenman en vooral de harde, onverslaanbare vechter. Maar kijk dan eens wat zij ervan terechbrengen met al hun illusies, dan zul je als buitenstaander er wel anders over denken.

Maar deze mensen geloven daarin. Juist omdat zij daarin vast geloven, komen zij tot acties, en nemen zij een houding aan, die voor anderen eenvoudig onverklaarbaar lijkt. Wanneer deze mensen spreken over hun land als het enige land waarin je werkelijke vrijheid kent, zal de buitenstaander denken aan het feit dat er in New-York wijken zijn waar je als blanke niet veilig kunt lopen, aan het feit dat negers worden onderdrukt in andere delen van het land. De Amerikanen zijn hiervoor niet geheel blind, maar menen toch dat zij desondanks het land met de grootste vrijheid, de beste mogelijkheden voor eenieder bewonen. Dat is een gevolg van een conditionering.

Dergelijke voorbeelden doen het wel: zolang je de eigenwaarde van de mensen niet aantast, willen zij wel luisteren en zullen zij je zelfs vaak gelijk geven. Wanneer ik vertel dat een Rus vaak niet kan geloven dat een arbeider voldoende verdient om in een eigen auto rond te rijden en een vakantiereisje te maken naar bijvoorbeeld Moskou, zo wil men graag geloven dat dit een gevolg is van conditionering. Vooral wanneer je uitlegt dat volgens alles wat deze mensen leren, de Russische arbeiders er beter aan toe zijn dan alle andere arbeiders.

Want dan is het alleen maar logisch dat voor de Rus iemand die een eigen auto heeft en goed gekleed gaat, die bovendien uit het Westen komt, nooit een arbeider kan zijn, maar iemand moet zijn van de hogere standen die de arbeiders uitbuiten. Men beseft zelfs wel dat die Rus, zelfs wanneer hij met eigen ogen ziet hoe het in het Westen is, dit nog niet zal geloven en alles als propaganda zal blijven beschouwen, want zou hij toegeven dat men hem omtrent het Westen heeft bedrogen, dan valt zijn gehele wereld in elkaar. Een wereld die is opgebouwd op gedeeltelijke waarheden en onwaarheden.

Maar dergelijke zaken zien wij overal, tot grote schade van alle geestelijke ontwikkeling, zowel als van stoffelijke mogelijkheden. Daarom is deconditionering als levensopgave nog niet zo dwaas gesteld. Laat ons echter in dit verband nu ook eens kijken naar uw eigen wereldje, de Nederlandse maatschappij. Is het nu werkelijk zo belangrijk dat u voortdurend en hard werkt om uw brood te verdienen? Als u maar te eten hebt, nietwaar? Brood verdienen is lang niet zo belangrijk als brood hebben, wanneer je daaraan behoefte hebt. Maatschappelijk zul je natuurlijk wel aan bepaalde voorwaarden moeten voldoen om je dagelijks brood te kunnen consumeren. Maar toch lijkt het mij dwaas je uit te putten om 50 mille per jaar te kunnen verdienen, waarvan ongeveer de helft naar de staat gaat en de rest wordt gebruikt om aankopen te doen die het je mogelijk moeten maken in verbruik met de burens te concurreren.

En wat zou u denken over de Nederlandse vaak orthodoxe opvattingen over seksualiteit? Zeker, men wordt wat losser. Maar toch wordt de monogame huwelijksband nog als de enig aanvaardbare seksuele band beschouwd. Wanneer je die niet hebt, deugt je niet. Voor velen gelden hierbij bovendien nog eisen ten aanzien van de verhoudingen in het huwelijk. De vrouw hoort thuis, de man hoeft geen huishoudelijke taken te verrichten, want die moet werken voor zijn gezin. Waarom aanvaardt men het dan niet, wanneer de vrouw de kost verdient, dat de man het huishouden in orde houdt of zoiets? Is dat dan dwaas? Voor een Nederlander is het iets wat niet deugt. Hij is immers geconditioneerd om in de vrouw voornamelijk naast een lustobject de afhankelijke verzorgster van man en kinderen te zien. Zeker. Er zijn de dolle Mina's en die zeggen het soms heel aardig. Wanneer zij er in slagen de mensen ervan te overtuigen dat de vrouw wel degelijk meetelt, dat die vrouw evenveel mogelijkheden en rechten dient te hebben als de man, bewerkstelligen zij een stukje deconditionering. Maar welke visie u ook hebt omtrent, of over het partnerschap tussen man en vrouw, zo dient u zich er toch van bewust te zijn dat deze denkbeelden en oordelen niet alleen maar uit uzelf voortkomen, maar dat zij grotendeels door conditionering zijn ontstaan. Men heeft u het merendeel van uw toch zo ernstig beleefde morele overtuigingen eenvoudig aangepraat.

Hoe u daarover dan wel moet denken? Ik kan u mijn mening misschien wel geven, maar indien u dit dan zonder meer als juist aan zou nemen, zou ook dit weer neerkomen op een vorm van conditioneren. Tenzij u natuurlijk zou zeggen: dit is een mening die ik wil beschouwen, zonder haar als een feit aan te nemen. Dat is het belangrijkste punt in dit geheel. De mens dient voor zich, op grond van eigen ervaringen en innerlijk erkennen, uit te maken, wat voor hem juist is, anderen het recht latende voor zich ook een eigen houding te bepalen. Indien men u zegt dat er een inflatie heerst, is dit waar. Indien men zegt, dat deze onvermijdelijk is, is dit niet geheel juist. Indien men beweert dat de inflatie alleen kan worden opgelost door een toenemen van de werkloosheid dient u ook dit niet te aanvaarden en u steeds weer af te vragen of er mogelijk andere wegen zijn om een zelfde doel te bereiken.

U zult dan ontdekken dat dit wel degelijk mogelijk is, wanneer de mensen maar af willen stappen van het nu heersende systeem en de daarbij bestaande denkwijzen. Men zou bovenal de moed dienen te hebben voor zich toe te geven dat een systeem, ook al bestaat het duizenden jaren, daarom nog niet goed hoeft te zijn. Je moet zelf denken. Wanneer een toestand niet deugt, moet je je niet afvragen, wat hiervoor de geijkte oplossing zou zijn of wat theoretisch juist zou zijn. Je zou je eerder af dienen te vragen, of er andere benaderingswijzen bestaan van waaruit een oplossing denkbaar is. Waarop men uit de besepte mogelijkheden eenvoudig die kiest, welke op het ogenblik het gemakkelijkst te bereiken lijkt en waarbij de noodzakelijke middelen het eenvoudigst te hanteren lijken.

Mogelijk trap ik een open deur in wanneer ik hierbij opmerk dat uw maatschappij dermate monolithisch onevenwichtig wordt, dat geringe oorzaken haar over stag kunnen doen gaan. Geef toe, dat er een andere manier moet zijn om te denken en te leven, die ten minste even goed is als de nu gebruikte. Dit is reeds een begin van een deconditionering. Want indien u voortdurend geschoold wordt om de Duitsers of de drie van Breda te veroordelen, zult u hen haten en elk argument in een andere richting zonder verdere overweging terzijde schuiven. Zoals iemand, die sterk juridisch geschoold is, in de kwestie van de drie ongetwijfeld doof zal zijn voor emotionele argumenten en alleen de juridische argumenten in overweging zal willen en kunnen nemen. Zo iemand zal emoties, ofschoon hij zich van het bestaan ervan bewust zal zijn, eenvoudig terzijde schuiven, want deze zijn immers juridisch gezien onjuist en onbelangrijk?

Wat mij betreft zou degene die zo emotioneel reageert op het probleem rond de drie van Breda, eens even na moeten denken over het feit dat hij in een bepaalde maatschappij leeft en dat het bestaan van deze mensen, zelfs als gevangenen in eigen land, betekent, dat zij vallen onder de Nederlandse maatschappij met alle rechten en wetten daarvan. Je kunt die mensen niet gelijktijdig gevangenhouden, binnen de maatschappij en hen buiten die maatschappij plaatsen. De jurist zou zich echter moeten realiseren dat de betrokkenen voor velen geen mensen meer zijn, maar symbolen. Zoals hij zou moeten beseffen dat dergelijke mensen, zolang zij voor de anderen alleen maar symbolen blijven, geen beoordeling als mens kunnen verwachten, zodat het in een emotionele sfeer eenvoudig onmogelijk is de aanvaarding van juridische argumenten als juist tot stand te brengen.

Een oplossing is eerst werkelijk mogelijk, wanneer beide zijden hun rechtlijnigheid, uit scholing of ervaring voortgekomen, terzijde kunnen stellen en iets objectiever kunnen gaan denken. Bovenal dient men te beseffen, dat men in Nederland, mede om politieke redenen de mensen heeft geconditioneerd tot een voortlevende haat tegen nazi-Duitsland op een wijze waardoor de uitingen van die haat zelf fascistisch worden. Zodat men met de beïnvloedingen, die het nazidom voorgoed de kop in moeten drukken, bereikt heeft, dat de Nederlanders zichzelf als übermensen zijn gaan beschouwen en de nazi als untermensch. Waarmede men het tegendeel heeft bereikt van hetgeen men, althans volgens eigen verklaringen, verlangt. Je moet over alle dingen goed nadenken. Wanneer men zegt dat Nederland een democratie is, zo gelooft men dit. Maar wat is de werkelijkheid? Nederland is in feite een politieke democratie die als omhulsel dient voor een economische dictatuur. Je kunt echter niet over de economische dictatuur spreken zonder rekening te houden met de politieke democratie of omgekeerd. Die twee horen bij elkaar, je kunt het een niet verwerpen zonder ook het andere aan te tasten.

Nogmaals: deconditionering betekent in feite, dat je al de opgelegde waarheden, die anderen aanbrengen, terzijde schuift, en voor jezelf tot een begrip dat met alle feiten strookt te komen. Wanneer u van jongs af aan gehoord hebt dat God leeft, kan ik begrijpen dat u dit vooral als kind zonder meer gelooft. Maar wanneer u voortgaat met geloven op dezelfde wijze zonder dat er voor u of in u ooit een enkele schijn van bewijs en beleving is, is uw geloof voor mij verdacht. Dan is vaak voor u de uiterlijkheid van het geloof belangrijk, terwijl God voor u onbelangrijk is geworden. Ik heb liever, dat iemand – mijns inziens ten onrechte - uitroept dat God dood is, dan dat iemand zegt, God moet leven, want wanneer Hij niet leeft, is alles wat ik tot nu toe in mijn leven heb gedaan en nagestreefd waardeloos.

Deconditionering vind ik voor een mens zo belangrijk, omdat je alleen dan de diversiteit, die in een menselijk bestaan ook vanuit een geestelijk standpunt zo belangrijk is, eerst daardoor beter gaat beseffen, beleven en begrijpen.

Bovenal zal men niet zo snel meer oordelen. Er zijn mensen die altijd hard werken, druk in de weer zijn, en er zijn mensen die altijd langzaam doen. Maar weet u waaruit dat voortkomt? Weet u misschien of dit langzaam doen mogelijk uit het organisme zelf voortkomt? In dat geval is uw oordeel omtrent de luiheid onjuist, nietwaar? Elders kan die luiheid wel eens het resultaat zijn uit een onmogelijkheid iets mentaal te verwerken. Het is zelfs mogelijk dat de zogenaamde luiheid iemand is die rustig wat krachten in reserve houdt voor andere zaken die belangrijker zijn voor hem.

Het is onmogelijk zonder meer te stellen: dit is lui, dus is het verwerpelijk. Toch wordt u geconditioneerd om zo te reageren. En toch Wanneer vele mensen eens wat luier zouden zijn, wanneer het er om gaat anderen hun mening op te dringen, zou de menselijke maatschappij er alleen maar beter van worden. Laat ons dan ook niet luiheid zonder meer en altijd veroordelen, maar eerder van geval tot geval oordelen over het al dan niet aanvaardbaar zijn van traagheid voor ons en vanuit ons eigen standpunt, toegevend dat anderen het recht hebben een ander standpunt in te nemen.

Nederland is in vele opzichten nog steeds een calvinistisch land, ook al betekent dit niet meer dat alle mensen zich afvragen hoe God het toch in zijn hoofd heeft gehaald om de mensen onbekleed in de wereld te laten komen, daar dit toch onkuis is. Indien men gelooft dat God de natuur schept, moet al wat uit die natuur voortkomt toch goed zijn, ook wanneer het menselijk gedrag of uiterlijk betreft? Bovendien: wanneer je gelooft aan een God en aan wetten die Hij gegeven zou hebben, moet je die wetten ook opvolgen. Wat te denken van een maatschappij, die luidkeels uitroept: 'Gij zult niet stelen. Gij zult niet doden. Gij zult uw ouders eren', maar rustig handeldrijft op een wijze die neerkomt op diefstal en oplichting tesamen, oorlog goedkeurt en mensen in het verkeer rustig dood rijdt zonder zich daardoor zelfs maar tot grotere voorzichtigheid te laten bewegen, en de ouden van dagen in tehuizen onderbrengt, desnoods tegen hun wil onder het motto: daar zijn zij goed verzorgd, wij hebben er geen last meer van en bovendien betaalt de gemeenschap nog een deel van de rekening!

Wat dit voor een mentaliteit is? Wel, dit is een zuiver voorbeeld van wat conditionering door de omgeving betekenen kan. De religieuze conditionering brengt de mensen ertoe een aantal geboden als onaantastbare wetten te beschouwen in de kerk. De maatschappelijke opvoeding echter brengt de mens ertoe blind te zijn voor de implicaties van de goddelijke geboden, zodra dit maatschappelijk wenselijk is. De maatschappij eist dat eenieder in het zweet zijns aanschijns zijn brood dient te verdienen, behalve een uitverkoren groep. Die heeft 'bezit', en bezit is heilig en wanneer dit bezit geschaad of aangetast zou worden, vallen alle andere geboden, tot het 'gij zult niet doden' toe, weg. Want dit is de basis van de samenleving en een aantasting daarvan kan men immers niet dulden. Er zijn mensen die een broederschap tussen alle mensen zeggen na te streven, maar gelijktijdig weigeren de verschillen in leefwijze, opvatting, mogelijkheden in alle mensen daarbij te aanvaarden. Voor hen betekent een 'alle mensen worden broeders' eenvoudig: wij moeten alle mensen - door dwang of anderszins - zo conditioneren, dat zij alles, wat wij juist vinden, als de enige mogelijkheid en waarheid aanvaarden.

Ik stel dat je het recht niet hebt anderen te conditioneren en dat je voor jezelf zoveel mogelijk alle conditionering moet voorkomen en bestrijden. Sta open voor de verschijnselen. Besef, dat sommige mensen bijvoorbeeld in hun atheïsme zo ver gaan, dat dit in wezen een negatief godsgeloof wordt. Zij zijn ten aanzien van hun geloof even onredelijk als elke gelovige. Of er een God is? Ik geloof erin. Dat is een persoonlijke zaak. Ik beleef die God. Dan beleef ik iets wat ik God noem, een waarheid die ik door de praktijk van mijn leven uit moet dragen. Maar een ander kent die belevingen niet, of beleeft, wat ik God noem, geheel anders. Weet ik het dan beter dan die ander? Heb ik wel het recht, dan uit te trekken en anderen te dwingen om in te gaan? Je moogt je mening geven, natuurlijk. Maar je moogt anderen niet dwingen die als juist te aanvaarden. Wij bijvoorbeeld vertellen nogal eens iets over het leven na de dood en ons bestaan in de sferen. Maar wij zeggen altijd daarbij: Weest voorzichtig, dit is niet alles, er bestaan nog andere dingen.

Ik geloof dat dit een eerste begin is van een deconditionering. Natuurlijk, wij zijn ook geconditioneerd. Als u bijvoorbeeld naar Zomerland gaat, zult u daar heel wat mooie vormen vinden. Maar kijk eens naar de grondvormen: die bloem ziet u misschien nergens op aarde zo, maar de opbouw maakt duidelijk: dit is een viooltje of een roos, in een wat perfectere vorm en mogelijk met een wat van de gekende werkelijkheid afwijkend kleurenschema. Die mooie tempel, die u daar ziet staan, kan best eens ontleend zijn aan een foto die iemand eens van de Taj Mahal heeft gezien. Ergens zijn het allemaal imitaties, veredeld, maar imitaties. Want Zomerland met al zijn vormen is in feite een gevolg van de menselijke conditionering die de geest een tijdlang heeft ondergaan.

Wij kunnen aan een conditionering zelden of nooit ontkomen. Maar laat ons dan in ieder geval beseffen dat wij geconditioneerd zijn. Want dan kunnen wij tenminste ook beseffen, dat het onze conditionering is, eerder dan een werkelijkheid, die het ons onmogelijk maakt de mensen, de waarheid, God, te aanvaarden en te beleven, zoals dezen werkelijk bestaan. Dan kunnen wij mogelijk de beheersing door de conditionering ook wat verminderen. U moet beseffen dat op uw wereld geen enkele mens, zelfs niet de hoogst bewuste, kan bestaan zonder enige conditionering ondergaan te hebben. Iedereen heeft nu eenmaal bepaalde punten van uitgang van node. Maar toch zal de mens enigszins een relativist moeten worden, iemand die begrijpt en aanvaardt dat er vele verschillen mogelijk zijn, die beseft dat er voor een enkel probleem mogelijk wel duizend oplossingen denkbaar zijn en dat geen daarvan terecht als de enig juiste kan worden beschouwd.

Je moet begrijpen, dat elke leer, elke filosofie wel iets waars in zich bergt, maar dat die waarheid niet bepaald kan worden door de wijze, waarop een ander alles uitlegt of uitspreekt, maar alleen door de wijze, waarop iets voor jezelf betekenis heeft. Steeds weer moet je begrijpen dat alle leven voor de mens berust op een persoonlijke relatie, die niet door opgelegde regels vervalst of verworden mag worden. Elk ogenblik moet je opnieuw beleven, elk ogenblik moet je wéér als nieuw tegenover de wereld staan, met dezelfde onschuld en nieuwsgierigheid als de keer dat de je wereld voor het eerst bewust aanschouwde.

Van Jezus wordt verhaald, dat hij, toen de kinderen tot hem kwamen en apostelen dezen als een last beschouwden, de vinger vermanend tot hen heeft opgeheven en sprak: "Indien gij, niet wordt als dezen, voorwaar, ik zeg u, dat gij niet zult ingaan in het koninkrijk der hemelen". Of Jezus dit gezegd heeft of niet, weten wij niet zeker en eenieder die beweert, dat dit wel zeker is, is het slachtoffer van een conditionering. Maar dat neemt niet weg dat mij persoonlijk in deze uitspraak een grote waarheid schijnt te liggen. Kinderen zijn nog niet volledig geconditioneerd. Zij zien de dingen nog zoals zij zijn en weven daar hun eigen dromen omheen. Zij bouwen en beleven als het ware hun eigen wereld en ondergaan daarin hun, volgens volwassenen misschien klein, maar voor henzelf onmetelijk diep geluk én afgrondelijk lijden. Ook wij zouden zo intens moeten kunnen leven, dat alles elk ogenblik weer nieuw is, dat de wereld niet een soort jaagpad wordt langs een rivier van tijd, waarop wij moeizaam voortslepen, al naargelang nationaliteit de Wolgabootsman of het 'Ferme jongens stoere knapen' zingende. Wij zouden het leven eerder moeten beschouwen als een landschap, waardoor wij gaan: wij zijn niet zo gebonden als wij vaak menen te zijn.

Hoe ouder je bent, hoe moeilijker het zal zijn, een eenmaal bestaande conditionering te doorbreken. Dat is wel duidelijk. Want wanneer je een waarheid of een bepaalde gewoonte 50 of 60 jaren lang als normaal hebt beschouwd, kun je daarvan niet zonder neer afstappen. Je kunt niet zomaar zonder meer veranderen. Bepaalde zaken raken met jou vergroeid. Toch kun je als oudere wel leren begrijpen, dat jouw wijze van denken én leven niet de enig juiste zijn. En wanneer je nog jonger bent, kun je beginnen je af te vragen, of alles, wat je leert, wel onder alle omstandigheden juist is. Je kunt ook proberen anderen beter te begrijpen en hen niet altijd je eigen bedoelingen en interpretaties toeschrijven. Er is eens gezegd dat de enige mensen die elkaar wel eens volledig kunnen begrijpen wiskundigen zijn die in een laboratorium zich in mathematische termen uitdrukken. En zelfs hier moeten wij onmiddellijk bij opmerken dat de mathematica een instrument is, maar geen absolute waarde of waarheid. Normaal begrijpen wij anderen niet, omdat wij steeds weer onze eigen interpretaties schuiven tussen onszelf en de ander.

Als je jong bent moet je trachten dit te voorkomen of ongedaan te maken. Je moet leren begrijpen waarom een onderwijzer op een bepaalde wijze reageert, onverschillig, of deze nu progressief is of niet. Je moet proberen te begrijpen waarom bepaalde ouden van dagen soms zo vreemd of kregelig zijn. Je moet begrijpen dat zij niet meer in jouw werkelijkheid leven, maar in een soort eigen wereldje. Want dan worden dergelijke mensen opeens aanvaardbaarder en begrijpelijker en kun je zeer veel van hen leren. Je kunt dan van hen leren zonder door hen geconditioneerd te worden, zonder te gehoorzamen aan hun regels en wetten. Je groeit dan naar begrip en dit is naar mijn mening het belangrijkste wat er bestaat.

Maar zelfs wanneer een mens reeds op zeer jeugdige leeftijd zich tegen conditioneringen gaat verzetten, heeft hij nog een geheel leven nodig, en vaak zelfs meer, om vrij te komen van de opvattingen die de wereld hem op wil dwingen. Bijvoorbeeld: 'Tijd' is belangrijk. Je kunt zeggen dat dit niet waar is. Maar wanneer je met de trein mee moet, of een afspraak hebt, is de tijd toch heus wel belangrijk. Misschien ga je beseffen dat de belangrijkheid van de tijd van jezelf afhangt. Maar je zult gelijktijdig beseffen dat je de menselijke tijd niet af kunt schaffen. Je kunt dan echter werken vanuit de stelling dat tijd maar relatief belangrijk is.

Denk eens na over alle wetten en regels, aan de zorgen, die de staat volgens de huidige opvattingen ons allen schuldig is in de stof. U denkt misschien dat dit normaal is. U bent waarschijnlijk geconditioneerd om het normaal te vinden dat de staat met de ene hand volle portefeuilles leegt en met de andere hand eenieder geeft wat hij voor zijn minimale behoeften nodig heeft. Allen weten echter dat dit lang niet altijd zo is geweest en zouden moeten beseffen, dat het zeer wel mogelijk is, dat de staat over enige tijd, om welke redenen dan ook, niet meer eenieder datgene kan of wil geven, wat hij nu zonder meer als zijn recht beschouwt. Ik meen trouwens dat er andere oplossingen denkbaar zijn dan de huidige, en ben van mening dat de opvatting, dat de staat maar overal voor moet zorgen, wel eens verkeerd zou kunnen zijn en tot zeer ongewenste toestanden zou kunnen voeren.

Je moet alle zekerheden en opvattingen in de maatschappij leren relativeren, tot je zover komt dat je ook godsdienstige en wetenschappelijke stellingen kunt relativeren, stellende: iets mag waar zijn volgens de huidige natuurkunde, maar dat betekent nog niet dat het nu ook filosofisch waar hoeft te zijn etcetera. Men zal daarnaast moeten beseffen dat logica een menselijke redeneerkunst is en geen absolute waarde, zodat iets in de geest, wat voor een mens onlogisch is, voor die geest geheel logisch zou kunnen zijn. Op deze wijze kun je je beter aanpassen en leren denken op de verschillende niveaus van denken en bestaan die je wereld uitmaken en leer je eveneens je eigen belangrijkheid te relativeren. Dan worden de zogenaamde zekerheden, die je eens meende te bezitten tot een instrumentarium waarmee je werken kunt op de verschillende niveaus van noodzaak en behoeften, tot je resultaten boekt zonder ooit aan je werktuigen gebonden te zijn.

Deconditionering is een levenstaak, waarmee je niet zo zonder meer klaar kunt komen. Want je leest en neemt denkbeelden op. Je meent dat de schrijvers gelijk hebben, maar vraagt je maar zelden af, onder welke omstandigheden en in hoeverre; of het nu gaat om Teilhardt de Chardin of Mao. Wanneer je iemand gelijk geeft zonder te bepalen in hoeverre en onder welke omstandigheden, ben je reeds op het punt je door het denken van anderen te laten beheersen, wat een begin van conditionering en blindheid voor aspecten van de werkelijkheid inhoudt. Er komt maar al te snel een ogenblik, waarop je alles wat niet met een stelling strookt, niet meer objectief kunt benaderen. Je bent dan als het ware deel geworden van de gedachtewereld van die ander. Maar in wezen heb je een eigen persoonlijkheid en betekenis, een eigen waarheid. Je moet leren kennis te nemen van alle dingen, zonder daardoor ooit bepaald te worden, zoals je feiten en toestanden moet leren constateren, zonder je daaraan dan maar onmiddellijk als aan een onvermijdelijk noodlot te onderwerpen. Dat is deconditionering. Daar zo enorm veel denkbeelden en toestanden zijn vastgegroeid, vastgeroest in het menselijke bestaan, vanaf filosofische concepten en godsdiensten, tot de eenvoudige feiten en gedragsregels van de samenleving, is er veel, wat je moet overwinnen en in vrij besef benaderen.

Tenslotte wil ik nog een antwoord zoeken op de vraag, waarom zovele mensen voortdurend bezig zijn anderen te conditioneren. Tv. en radio laten vaak bij voortdurend bepaalde opvattingen, juist of niet, op u inhameren, tot u ze aanvaardt. Je kunt zeggen dat zij proberen de mensen te conditioneren. Waarom? Uit idealisme, uit overtuiging? Mogelijk. Maar tracht men niet veel eerder voortdurend anderen van zijn stellingen te overtuigen om zo eigen standpunt en betekenis te versterken? Is het niet zo dat bijna elke mens probeert psychisch, of op een andere wijze, slaven te maken om zo in een eigen klein koninkrijk te kunnen regeren? Er zijn mensen genoeg die u zouden willen zeggen, hoe u moet eten en slapen, hoe lang u zult moeten werken en waar. Zij menen het mogelijk niet slecht met u, maar er zijn voor u ook andere mogelijkheden.

Zij beseffen dit wel, maar willen en kunnen dit niet toelaten, omdat hun eigenwaarde hierdoor geschaad zou worden. Steeds weer horen wij mensen zeggen: onze weg is de enig juiste. Misschien wel, omdat zij daardoor een meerwaardigheidsbegrip willen verwerven en anderen aan zich willen onderwerpen.

Door vele eeuwen heen schijnt de mens geconditioneerd te zijn tot een vereren van en een streven naar macht. Daarom hoort men volgens mij steeds weer roepen: ik heb gelijk en de wereld moet dit erkennen. Juister zou het zijn om te zeggen: ik heb gelijk en zal dit persoonlijk geheel waarmaken. Hoeveel strijders voor recht en orde bijvoorbeeld zijn werkelijk bereid tot het uiterste toe voor de handhaving van dit recht en die orde op de vuist te gaan? De meesten van hen zoeken naar anderen die het vechten voor hen dienen te doen. Dit is al veelbetekenend. Wanneer je niet jezelf tot de uiterste consequentie toe voor de waarheid, die je anderen predikt, in wilt zetten, mankeert er iets aan je oprechtheid. Op zich begrijpelijk en mogelijk niet ernstig, maar je zou je dit dan tenminste moeten realiseren. Er zijn heel wat mensen die ernaar streven om alle mensen vast te leggen op een bepaald en genormd gedragspatroon, waarbij zij zelf bij voorkeur de normen vaststellen. Doen zij dit nu werkelijk om anderen te beheersen? In vele gevallen is het antwoord neen. Deze mensen komen hiertoe omdat het voor hen gemakkelijker is en het hen zo mogelijk wordt zichzelf en hun gevoel van belangrijkheid of eigenwaarde niet te verliezen.

Vergeet niet dat, wanneer wij geconditioneerd zijn, ons gevoel van verbondenheid met de mensheid, betekenis, ja, de zin van ons leven vaak afhangt van de bevestiging van ons denken en handelen door anderen. Maar is zoiets geestelijk op de een of andere wijze aanvaardbaar te maken? Heeft niet elk van u een geheel eigen persoonlijkheid met eigen gedachten, gevoelens en normen? Bestaat niet voor ieder van u op een andere wijze de mogelijkheid gelukkig of bewust te worden? Waarom zouden wij dan normen voor anderen proberen te stellen? Dezen zouden zowel voor het geestelijk als het stoffelijk welzijn van de mens wel eens meer schade dan voordeel kunnen brengen.

Ten laatste: hij die probeert met bepaalde denkbeelden anderen te domineren, maakt zich gelijktijdig zelf tot slaaf van denkbeelden die hij de anderen opdwingt. Vele machthebbers worden door de macht die zij over anderen bezitten en hun vermogen anderen hun wil op te leggen, zó gedomineerd, dat zij op de duur geen echte mensen meer zijn, maar machtsautomaten. Realiseer je dit eens: een dehumaniseringsproces, bepaald door een positie, die je inneemt. Is dat zo begeerlijk? Het is natuurlijk wel prettig, een v.i.p. te zijn, maar zou het niet nog veel prettiger zijn gewoon jezelf te kunnen zijn? Om gelukkig te kunnen zijn met de kleine dingen die voor jou betekenis hebben en te kunnen leven in het ritme, dat bij je past?

Ook wat dit betreft is het belangrijk zoveel mogelijk de conditionering tot maatschappelijk en ander streven te beseffen en mogelijk te overwinnen. Na de dood leef je voort. U hoeft dit niet te geloven, maar zult dit nog wel constateren, wanneer het zover is. Ook in het geestelijke leven is, zeker in het begin, veel van je ervaring en mogelijkheid afhankelijk van de stoffelijke conditionering en de wijze, waarop je hierdoor de werkelijkheid van het menselijk bestaan met illusies hebt vermengd. Dan betaal je tol voor alles, wat je wilde zijn en niet werkelijk was, zo goed als voor de delen van je eigen en werkelijke persoonlijkheid die je hebt onderdrukt. Zeker: zelfbeheersing is zo goed deel van het menselijk bestaan in de werkelijkheid als een je uitleven, en arbeid is even goed deel van uw persoonlijke noodzaken als spel en rust. Maar dergelijke zaken moeten op een voor uzelf innerlijk aanvaardbare wijze beleefd zijn, zodat u niet aan vormen vast zit en niet na de dood vastloopt in een soort hemeltje of tussen wat dorpse coulissen, tot u beseft: hier kan ik niet verder gaan. Kortom: het is belangrijk dat je elke norm die eenieder je oplegt, terzijde weet te stellen, wanneer je voelt dat dit niet werkelijk bij je past, terwijl je aan de andere kant er voor dient te waken dat je nooit je eigen persoon en waarden als een norm aan anderen tracht op te leggen.

Dit lijkt mij als inleiding voldoende.

Na de pauze zal ik ingaan op uw vragen en commentaren. Ik wens u een aangename pauze toe.

VRAGENRUBRIEK

Nogmaals goedenavond, vrienden.
Ik zou graag nu beginnen met de schriftelijke vragen.

Vraag: Is het mogelijk, dat door Jezus ook volwassenen, die nog niet voldoende geëvolueerd zijn, als kinderen worden bedoeld?

Antwoord: Indien wij stellen dat bepaalde volwassenen een zekere kinderlijkheid in de zin van verwondering en dergelijke blijven behouden, zodat zij zich aan een groot deel van de conditionerende invloeden in de wereld geheel of deels weten te onttrekken, lijkt mij het geïmpliceerde juist. Ik meen dat degene die, zoals de kinderen, van dag tot dag weet te leven, zonder zich daarbij bewust te binden aan de opvattingen en vaste regels van anderen, zich slechts onderwerpende wanneer het niet anders kan, dichter staat bij een persoonlijke werkelijkheid en een bewustwording dan een intellectueel met veel kennis, maar gebonden aan hetgeen anderen hem als waarheid, juist gedrag en dergelijke, hebben opgelegd.

Vraag: Hoe moet de regering handelen in de zaak van de drie van Breda en hoe zou uw handelwijze zijn?

Antwoord: Ik weet niet, wat dit met het onderwerp te maken heeft, maar ik heb het geval genoemd en zal dus uw vraag beantwoorden. Gezien de politieke aspecten van de zaak kan ik niet zeggen wat de regering zou moeten doen. Wel kan ik zeggen dat ik, zoals volgens mij ook voor de regering het meest juist zou zijn, ertoe over zou gaan gratie te verlenen. Dit om de volgende redenen:

1. De personen in de gevangenis zijn noch psychisch, noch lichamelijk nog identiek met de misdadigers die zij eens waren. Zij zijn geheel veranderd.
2. Hun gevangenhouding is een bron van emotionaliteit en kost het volk veel, zonder dat hierdoor voor wie dan ook enige werkelijke voldoening bereikt wordt.
3. Wanneer men uit wraakzucht deze mensen verder gevangen wil houden - volgens mij is dit uiteindelijk de oorzaak - zo begaat men de grote fout symbolen in de plaats van de werkelijkheid te stellen.

Deze mensen zijn slechts de exponenten van een systeem. Door de enkeling aansprakelijk te stellen voor het gehele systeem maakt men mijns inziens dezelfde fout die eens door de nazi's werd gemaakt met hun zogenaamde gemeenschappelijke aansprakelijkheid. Ik hoop dat u met dit antwoord genoeg wilt nemen. Het is uiteraard mijn mening en ik verlang niet van u dat u het met mij eens zult zijn.

Vraag: Wilt u in dit verband ingaan op Krishnamurti die deconditionering als zijn levensopgave beschouwt en dit nog steeds leert, en een waardeoordeel over zijn persoon geven?

Antwoord: Een waardeoordeel spreken over een nog op aarde levende persoon is iets waaraan ik niet begin. Ik kan u verder ten hoogste dit zeggen: Krishnamurti heeft zich ontworsteld aan verering en vormelijkheid. Daarnaast heeft hij zich vooral getracht te ontdoen van de menselijke neiging veronderstellingen als zekerheden te stellen. Hij is dus in zijn beschouwing relativist, stellende dat iets kan zijn, maar zich van definitieve uitspraken onthoudende waar dit mogelijk is. Anderzijds maakt hij de mens steeds weer duidelijk dat hij moet leven met zichzelf, omdat een mens voor zichzelf in feite de enige belangrijke werkelijkheid is. Ik dacht dat deze kern van zijn leer beschouwd kan worden als een, zij het wat vagere, omschrijving van de deconditionering die ik met u besprak. Wij bedoelen wel hetzelfde, maar benaderen het anders.

Krishnamurti gaat uit van het standpunt dat wij alles meer geestelijk moeten zien. Onthechting speelt bij hem dan ook een grote rol. Wij menen dat dit voor de meeste mensen niet bereikbaar is, maar dat een inzicht in het wezen van de conditionering, zoals deze voortdurend plaats vindt en het aanduiden van een mogelijkheid je daaraan desnoods deels te onttrekken, eveneens een, volgens ons doelmatiger leer is tot verbetering van de mens in zowel geestelijk als materieel opzicht. Ik meende hiermede zowel de overeenkomst als het verschil voldoende gekarakteriseerd te hebben. Maar indien u hierop door wilt gaan kunt u verdere vragen stellen.

Vraag: Vele filosofen spreken over de verwondering. Is ook dit een vorm van deconditioneren? Want wie zich verwondert, vraagt zich af.

Antwoord: Inderdaad zal iemand met een sterke conditionering zich op het betreffende gebied over niets meer verwonderen. Een Rus bijvoorbeeld kan historisch sterk geconditioneerd zijn en zich niet verwonderen over het feit dat vele, zo niet alle, belangrijke uitvindingen van de boekdrukkunst tot het vliegen toe, door Russen gedaan zouden zijn. Hij zal zich niet afvragen hoe dit dan wel mogelijk is. Maar op wetenschappelijk terrein blijkt diezelfde Rus veel minder sterk geconditioneerd te zijn en levert hij toch vele oorspronkelijke prestaties, Het vreemde is dat het wetenschappelijk onderzoek alleen ten aanzien van het doel aan conditionering onderhevig is en dat daardoor de Russen in het onderzoek, dat buiten alle conditionering valt, in verhouding zeer goede prestaties leveren. Hier zien wij dus een verwondering over elk verschijnsel, mits niet in strijd met het vastgestelde wereldbeeld en zich door dogmata niet onttrekkende aan een beschouwing.

Verwondering over alles wat je rond je ziet maakt duidelijk dat je de dingen niet als vanzelfsprekend aanneemt. Dit is altijd een gunstig teken, want een mens die zich kan verwonderen vraagt zich niet alleen af, maar neemt ook het geheel van het verschijnsel veel beter en vaak zelfs geheel ongecensureerd in zich op. Dit laatste is zeer belangrijk, daar men hierdoor tot een persoonlijk beleven en een eigen oordeelsvorming komt, waarbij de eigen ervaring een voor het ik juist en bruikbaar standpunt doet innemen tegenover de verschijnselen. In deze zin meen ik dat verwondering goed is. Ik ben zelfs van mening dat vele mensen er goed aan zouden doen hun verwondering in de plaats van hun bewondering te stellen. Dat zou veel goed doen, zelfs wanneer het gaat om iemand als Cruijff.

Vraag: Kunt u iets zeggen over hypnose en eventueel psychoanalyse als middel tot deconditionering?

Antwoord: Met hypnose kun je iemand wel conditioneren, maar niet déconditioneren. Hoogstens kun je een bepaalde conditionering ongedaan maken door er een andere tegenover te stellen. Verder is er bij hypnose steeds weer sprake van een opleggen van bepaalde denk- en reactiewijzen. Dit zien wij vooral, wanneer wordt gewerkt met posthypnotische bevelen. Hypnose beschouw ik dan ook in dit verband niet als belangrijk. Wat de psychoanalyse betreft: daarover is hier naar ik meen kortgeleden reeds gesproken. Wat mij betreft zou ik het volgende willen zeggen: psychoanalyse is het meten van bepaalde menselijke eigenschappen en vermogens aan de hand van een door mensen bepaalde maatstaf. Er wordt dus met normen gewerkt, zodat bij een als volledig als valide aanvaarden van hetgeen de analyst ten aanzien van het gemiddelde heeft gesteld, hierdoor eveneens eerder een conditionering tot bepaalde gedragingen en opvattingen plaats zal vinden, dan dat men tot een vermindering van conditionerende invloeden kan komen of dezen beter kan erkennen.

Ik dacht dat dit voldoende was. Ja u hebt gelijk. Wij zijn niet zo op psychoanalisten gesteld. Weet u ook waarom? Omdat zij uit de aard der zaak moeten pretenderen, aanwijzingen te kunnen geven die zij echter niet of slechts zeer speculatief en onvolkomen kunnen geven en hierdoor zekerheden pretenderen te hebben die zij niet in wezen bezitten. Het gevolg is dat hun conclusies maar al te vaak misleidend zijn ten aanzien van de werkelijke mogelijkheden van de mens met als gevolg dat zij hem hierdoor maar al te vaak maatschappelijk en soms zelfs meer geestelijk in zijn mogelijkheden beperken, of hem de mogelijkheid tot een verdere ontwikkeling in een gewenste richting zelfs geheel ontnemen.

Vraag: U had het over de menselijke behoefte de meerdere van een ander te zijn als een conditionering. Is het niet veel eerder een aangeboren eigenschap?

Antwoord: In zekere zin hebt u wel gelijk. Bij dieren, bijvoorbeeld een horde wolven, een roedel herten, een groep apen, zien wij wel degelijk een rangorde ontstaan en speelt bij bepaalde gedragingen de behoefte, de hoogste rang in te nemen, een rol. Deze dieren hebben gewoonten. De ouderen leggen deze gewoonten aan de anderen op, waardoor ook bij dezen een soortgelijk gedrag wordt bepaald en de behoefte, waarvan wij spreken, steeds weer wordt gevoeld. Veranderen de omstandigheden, bijvoorbeeld bij paarden of herten, zo zien wij het gedrag ook veranderen. De tamme dieren vertonen na enige generatie veel minder de behoefte de baas te worden en zich te doen gelden. In het wild zien wij dat sommige herten vechten met de leider van een roedel, maar dat anderen zich er weer mee tevreden stellen een harem hinden te stelen en alle gevecht zoveel mogelijk mijden. Ik meen echter te mogen stellen dat een dergelijke gedraging voortkomt uit de maatschappelijke orde die ook voor die dieren wel degelijk bestaat.

Ook bij de mens heeft men een dergelijke orde lange tijd gekend, zodat bij de jagerstammen bijvoorbeeld de sterkste, maar dit krachtens zijn eigen prestatie, macht en gezag had. In uw moderne maatschappij is dit 'eerste' zijn dankzij eigen vermogen of betekenis reeds lang een fictie geworden. In vele gevallen zien wij hier dat zelfs de zwaksten zich als heersers opwerpen en daartoe anderen huren om hun strijd voor hen te voeren. Er is volgens mij kennelijk sprake van een verschuiving van het oorspronkelijke ritme dat door een 'pecking order' werd bepaald. De mensen blijken steeds weer, wanneer dit nodig is, eerder op voet van gelijkheid samen te werken, terwijl de machtsstrijd zich voornamelijk concentreert op die gebieden waarop samenwerking niet van overwegend belang is. Vroeger zocht men macht, omdat de aansprakelijkheid tevens een grotere mogelijkheid tot zelfbehoud en continuering van eigen geslacht gaf. Nu gaat het eerder om prestige, dat in wezen waardeloos is.

Persoonlijk beschouw ik dan ook de machtsdrang van de mensen, zover aanwezig, eerder als een atavisme. Daar de maatschappij echter te zeer op prestige gebaseerd is, zal menigeen tegen zijn natuurlijke aanleg en verlangen in, tot een zoeken naar macht, prestige en zelfbevestiging door aanvaarding bij anderen gedrongen. Daar dit niet de aard van de mens is, beschouw ik dit niet als aangeboren, maar eerder als een conditionering die mogelijk, dit geef ik toe, door atavismen met drang zich te doen gelden de aanleiding zijn geworden. Daarbij komt dat de mens van heden mijns inziens te eenzijdig de nadruk legt op de voordelen die aan het bezitten van macht verbonden zijn, terwijl men weinig of geen aandacht besteedt aan de verplichtingen die er eveneens mede verbonden zijn. Zo kan een machtsstreven gestimuleerd worden bij degenen die in wezen de macht, vooral gezien haar verplichtingen, niet zouden begeren en wel door een gebrek aan objectiviteit.

Ik ken heel wat mensen die menen, dat het aangenaam zou zijn directeur van een onderneming te zijn, zonder te beseffen dat dit sterk van de onderneming afhangt, terwijl niemand van de 'lageren', die ook wel eens 'baas' willen worden, enig begrip schijnt te hebben van de aansprakelijkheden en vaak ook moeiten en zorgen die met het begeerde ambt gepaard gaan. Indien de mensen gezag minder zouden zien als uiting van een bepaalde positie en die meer aan het eigen wezen en de eigen prestatie van de mens zouden verbinden - wat voor deze tijd mogelijk en wenselijk is - zouden op korte termijn al vele mistoestanden op aarde kunnen veranderen. Volgens mij zou het voor alle mensen beter zijn, wanneer men allerhande sociale en economische eliteklassen eenvoudig af zou schaffen en elke mens alleen nog maar zou beoordelen op zijn persoonlijke mogelijkheden en waarden. Ik meen dat de vraag hiermede toch wel enigszins beantwoord is.

Vraag: Indien psychoanalyse niet geschikt is om tot deconditionering te komen, welke weg zou men dan moeten volgen?

Antwoord: Er zijn vele mogelijkheden. Ik geef u er een: elke keer wanneer u meent dat iets belangrijk is, moet u zich ook eens afvragen, waarom eigenlijk. Indien u denkt dat iets waar is, vraag u af waarom. Indien u uzelf steeds weer confronteert met de mogelijkheid van twijfel in elke vaste uitspraak die u doet, in elke constatering, dan wordt u vanzelf bewust van vele invloeden buiten u, die u in een bepaalde richting willen drijven. Het gevolg is inderdaad een

langzame, maar onophoudelijke deconditionering. Wie vraagt naar het waarom, geeft niet alleen blijk van een zekere weetgierigheid maar ook van intelligentie. Het 'waarom' vergt namelijk een verklaring, die jezelf kunt beoordelen. Zodra je een stelling als absolute zekerheid aanneemt op het gezag van anderen, zonder u af te vragen waarom, geeft u alleen reeds hierdoor blijk van een zekere domheid.

Vraag: De grote meesters als Jezus, Boeddha, Krishna hebben hun leerlingen toch ook zaken opgelegd. Wanneer u spreekt over de noodzaak tot deconditionering, staan de meesters daar dan boven of....

Antwoord: Mag ik iets zeggen? Deze meesters traden in wezen, op als deconditionerende krachten. Jezus bijvoorbeeld stelt steeds weer de betrekkelijkheid van de religie, de wetten, de staatkundige verhoudingen aan de orde. Hij zegt steeds weer: het is niet zo belangrijk wat de wet is, wanneer voor mij een bepaalde handeling of denkwijze maar juist en belangrijk is. Hij geneest een mens op de Sabbath en stelt als verdediging dat de mens belangrijker is dan de wet. Boeddha gaat in tegen de staatjes van zijn tijd, die met veel pronk, praal en kasteverskil hun belangrijkheid tonen. Hij leert de mensen onthechting, het leven volgens de peilers, een gebruik van menselijke en geestelijke eigenschappen, waardoor de werkelijkheid beseft kan worden. Het zijn steeds weer de volgelingen - in het geval van Jezus is het voornamelijk Paulus - die organiseren en dan de mensen conditioneren, zoals blijkt uit het optreden van de christenen in het Byzantijnse rijk. De leer van een vrij worden, een zelf leven en zo God vinden maakt in de geromaniseerde kerk plaats voor een machtsstreven en een dwingend opleggen van denkbeelden.

Ik ga nu sluiten. Al wat ik stelde, zowel in de inleiding als na de pauze, wijst u in een bepaalde richting: De volgens mij voor de mens geestelijk en stoffelijk bestaande noodzaak tot een individuele ontwikkeling, strokend met zijn geestelijke behoeften en lichamelijke eigenschappen. Je kunt mensen niet gelijkschakelen, zelfs maar in uiterlijkheden, alsof zij busjes met een din.inhoud zouden zijn, zonder hun bewustwording te benadelen. Elke mens heeft een eigen reeks van innerlijke mogelijkheden, een voor hem nu als voornaamste bestaande waarheid enzovoort. Wie door conditionering de mens de mogelijkheid tot een optimale ontwikkeling ontnemt, ontnemt gelijktijdig de wereld de mogelijkheid ten volle de vruchten van het leven van die mens te genieten.

De geconditioneerde mens zal geestelijk niet volgroeid raken. Hij blijft onrijp. Het is geen wonder dat juist in uw dagen de wereld, die de mens in zovele opzichten tracht te binden en te beïnvloeden, men geconfronteerd wordt met zovelen die moreel en emotioneel geen rijpheid bereiken. Dit is het gevolg van een voortdurende conditionering, waardoor de mens eenvoudig de kans niet krijgt zichzelf te worden en te weinig van het eigen ik overhoudt als uitingsmogelijkheid om daarmee nog tot een persoonlijke ontwikkeling te komen die stoffelijk instinctieve waarden te boven gaat.

In zekere zin is mijn betoog dan ook mede gericht tegen uw maatschappij. In zekere zin, want ik vraag niet dat uw aardse verhoudingen nu opeens gewijzigd zouden worden. Dit kan alleen met geweld worden bereikt. Wat wederom een vorm van overheersing en conditionering zou betekenen. Wel meen ik dat men de betrekkelijkheid van de dingen beter dient te beseffen en moet begrijpen dat een wet alleen maar betekenis heeft wanneer zij werkelijk mensen beschermt en niet een machtsmiddel wordt, waardoor sommigen tegen allen op kunnen treden. Zoals geloof voor mij alleen waarde en betekenis heeft wanneer het je werkelijk innerlijke kracht schenkt en dus werkelijk betekenis voor je heeft. De mensen zouden bovenal moeten beseffen dat uiterlijkheden maar weinig betekenen, daar het altijd weer gaat om dat wat daarachter verborgen is.

Ik dank u voor uw aandacht.

Goedenavond.

d.d. 3 maart 1972